UN STUDIU LEXICAL ŞI TEXTUAL-DISCURSIV AL TERMINOLOGIEI ROMÂNEAŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA. CAZUL GEOGRAFIEI

ALICE TOMA
Universitatea din Bucureşti
Universitatea din Geneva

Studiul terminologiilor ştiinţifice, în general, şi al celor româneşti, în special, este o preocupare relativ recentă a lingvisticii. Desprinzându-se din cadrul acesteia, terminologia a devenit o ştiinţă indpendentă şi, mai ales, o practică socială ce se extinde în contextul actual al dezvoltării tehnico-informaţionale şi al globalizării care cer termeni precişi, în interiorul limbilor şi de la o limbă la alta, în vederea unei comunicări eficiente.

Pe lângă profitul imediat al studierii terminologiilor actuale, terminologia lingvistică se dovedeşte un instrument important în investigarea istoriei terminologiilor şi a evoluţiei acestora în secolele trecute. Interesul pentru formarea terminologiilor româneşti şi a stilului ştiinţific românesc apare la cercetători precum J. Byck, N. A. Ursu, G. Ivănescu, I. Gheţie şi, mai recent, Gh. Chivu (cf. Chivu 1980−1981), A. Bidu-Vrănceanu (cf. Toma, manuscris). Studiul terminologiilor ocupă un loc important în Tratatul istoriei limbii române iniţiat de Academia Română sub coordonarea D-lui prof. Gheorghe Chivu. Concluziile diverselor cercetări sunt, în general, apropiate, variind uşor în funcţie de reperele fiecărui cercetător în definirea terminologiei şi a stilului ştiinţific. Bazele investigaţiei sunt date de şcoala lingvistică şi de teoria lingvistică acceptată şi utilizată de fiecare în parte. Se conturează ca general acceptat faptul că, deşi există o dezvoltare ştiinţifică comună relativ omogenă, totuşi fiecare domeniu prezintă propriul ritm de dezvoltare, nesincronizat în mod obligatoriu cu celelalte domenii. Potrivit studiilor menţionate, primele terminologii şi stiluri ştiinţifice începând a se contura în română apar în secolul al XVII-lea şi sunt reprezentate de geografie, filozofie şi medicină. Secolul al XVIII-lea, în special prin dezvoltarea tipăriturilor, pare să însemne un punct important pentru majoritatea domeniilor ştiinţifice, culturale, tehnice, economice sau sociale ale epocii: gramatică, poetică, versificaţie, retorică; logică, matematică, astronomie, cosmografie; chimie, alchimie, fizică; medicină, anatomie, farmacie; politică, administraţie; arhitectură, urbanistică; industrie, comerţ, transport; arte plastice şi muzică.

Ipoteza noastră este că indiferent de domeniul cunoaşterii, limba comună este un rezervor important de termeni care se specializează pentru un domeniu sau altul. Limba comună este completată sau concurată de împrumut sau/şi calc, procedee ce variază în intensitate şi însemnătate de la o epocă la altă sau de la o ştiinţă la alta.

Încercăm, în studiul de faţă, să oferim un portret al terminologiei geografice româneşti în secolul al XIX-lea, răspunzând la următoarele întrebări principale: Ce subdomenii ale geografiei sunt dezvoltate în secolul al XIX-lea şi cum dau acestea informaţii despre specializarea geografiei? Care este nivelul de „ştiinţificitate” al geografiei în secolul al

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

XIX-lea? Cum realizează definirea relaţia termen – concept în geografia secolului ai XIX-lea? În găsirea răspunsurilor utilizăm, printre altele, texte şi dicţionare din sec. al XIX-lea.

1. *Tendinţa de specializare − subdomenii*

Încă din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea Chivu 1980-1981 remarcă existenţa unei terminologii geografie dezvoltate specific pentru trei subdomenii ale geografiei: geofrafia fizică („despărţirea fisicească" a geografiei – Chivu 1980-1981: 117), geografia economică („despărţirea politicească" a geografiei – Chivu 1980-1981: 116) şi geografia matematică („despărţirea matematicească" a geografiei – Chivu 1980-1981: 117).

Ca denumire a ştiinţei, *geografia* în sec. al XIX-lea este un termen mult mai puţin stabilizat ca nume de domeniu prin comparaţie, de exemplu, cu *matematica*. Stă dovadă în acest sens, de exemplu, modul în care dicţionarele înregistrează mărcile diastratice referitoare la geografie: Poenar 1841 *geogr. − geografie, descrierea pământului*; Negulici 1848 *miner. − mineralogie*; PP 1862 *− miner − mineralogie*; Antonescu 1862 *miner − mineralogiă*; Costinescu 1870 *geog − geografie; miner − mineralogie*. E de remarcat faptul că marca ce indică geografia apare − cel puţin printre dicţionarele consultate de noi − numai în dicţionarele bilingve. În plus, atunci cand geografia apare printre mărci, este însoţită de o sintagmă explicativă, *descrierea pământului*. Aceste observaţii nu vin neapărat în sprijinul afirmaţiei că geografia nu este în sec. al XIX-lea un domeniu bine delimitat în spaţiul românesc. Simplitatea definiţiei domeniului poate fi, dimpotrivă, un semn al cunoaşterii relativ popularizate a domeniului geografiei. Definiţia lexicografică nu face decât să reia explicaţia dată deja despre marcă, fără să aducă nimic în plus (Poenar 1841) sau doar reformulând acest lucru „Sciinţia quare areta posiţiunea respectivă a totuloru pârţiloru pâmentului, quare are de obiectu descripţiunea globului terestru. [...] Cartea care coprinde aquestâ sciinţiâ [...]" (Costinescu 1870). Reformularea dă informaţi a conform căreia „descriere" înseamnă prezentarea *posiţiunii totuloru pârţiloru*, iar „pământ" înseamnă *glob terestru*.

2. *Relaţia lingvistic – extralingvistic şi dezvoltarea conceptuală a terminologiei potrivit textelor*

Dacă din dicţionare geografia pare a lăsa imaginea unui domeniu slab reprezentat şi dezvoltat în sec. al XIX-lea, numele său lipsind dintre mărcile diastratice, textele demonstrează că geografia este o ştiinţă amplă, care dezvoltă subdomenii, vorbindu-se de „împărţirea geografiei" (Rus 1842: XXIII). Explicaţia ar veni din faptul că rămasă cumva în urmă este nu ştiinţa în sine, ci denumirea acesteia. Astfel, de exemplu, titlurile cărţilor nu folosesc termenul *geografie*, ci *icoana pamentului*. Geografia este apropiată de alte domenii, existânt acelaşi profesor de liceu pentru agronomie, geografie şi istoria universală. Publicarea unei cărţi de geografie devine prilej de discuţie despre „Unirea Rumânilor" (Rus 1842: VIII), despre Transilvania şi „soarta noastră viitoare" (Rus 1842: IV), în *Precuvântare* (Rus 1842: I−IX din I−XX).

Importanţa geografiei este subliniată astfel: „Scopul primariu mi-au fost a lăţi înspre rumâni această ştiinţă, carea e strâns legată cu cultura omului; care e în o formă folositoare şi desfătătoare pentru toate clasele; fără carea nu să poate înţălege nice o foae din vro Gazetă, nice o faţă din Istorie" (Rus 1842: IX). Geografia este ştiinţă ce face parte din cultura generală, iar obiectul ei este: „Ea se cuprinde cu descrierea Pământului şi a neamului omenesc" (Rus 1842: IX). Obiectul său de studiu îndreptăţeşte răspândirea sa: „Şi cine, în care s-au desvoltat puterile sufleteşti, nu va dori a cunoaşte mai de aproape pământul, pe care lăcueşte, din care capătă nutreţul, şi prin care se leagă cu lumea, cu nemărginita sferă terească? Cine nu va căuta cu plăcere la măreţul acest glob, la teatrul faptelor şi întâmplărilor omenimii? pe care aicea se

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

rădică munţi cumpliţi, ce înalţă către ceriu sumeţele sale vârvuri, ca nişte pompoase altare în beserica firii; colo se trag văli afunde adăpate de râuri limpezi, peste care au răspândit firea ca un mândru covor înfloritele sale frumseţe; aicea e învăscut în verzi păduri ca în nişte pompoase vesminte; colo se copere cu şăsuri largi, cu câmpuri lucrate; aicea înnecat în apă; colo în mare de arină uscată; aicea presărat cu cetăţi pompoase, ca cu nişte monuminte a puterii omeneşti; colo lăsat în sălbătăcie, spre a fi lăcuinţă ferelor, ca un sămn a scăpătării unei părţi a omenirii, a netrăzirii ei din starea sălbătăciei" (Rus 1842: IX−X). Remarcăm aspectul accentuat retoric al pledoariei petru cunoaşterea geografiei. Pe lângă înfăţişarea globului terestru, geografia dă informaţii despre „neamul omenesc" şi „popoare osăbite", industria care „rădică pre popoare".

Ca şi în cazul matematicii, este amintită dificultatea exprimării cunoştinţelor ştiinţifice în limba română. Dar, în acest caz, este prezentă o grijă mai mare în vederea găsirii unor soluţii filologice pentru rezolvarea acestei dificultăţi: „Urmează să vorbesc ceva şi despre limba, în carea am scris această carte; că pre noi rumânii, de vrem a scrie ceva, ne săleşte lipsa şi peste voie, ba nu arareori şi în contra chemării a ne cuprinde cât de puţin şi cu filologiea" (Rus 1842: XII). Ortografia, în cazul unor autori, respectă limba din Transilvania şi, de asemenea, respectă principiul analogiei în cazul introducerii unor cuvinte noi: „Apoi ceva principe, după care să mă întocmesc nu mi au lipsit şi mie. În Ortografie mi-au fost îndreptariu pronunciarea din Transilvania, dela care m-am depărtat numai din pricini precumpănitoare. Unele litere din Ortografiea veche nu le am întrebuinţat, pentru că am putut fi fără ele. În formarea cuvintelor noaă am urmat analogiea, de care nu m'am ţinut în toate cu mai mare următate (consequentia) iară numai din scop, spre a nu face prea mare neplăcere unor urâtori de înoiri" (Rus 1842: XIV−XV) Cuvintele nou introduse fie răspund apariţiei unor concepte noi, fie înlocuiesc cuvinte existente în limba română, dar considerate nepotrivite: „Cu acest drept am trăit şi eu, formând câteva cuvinte noaă, şi întrebuinţând unele de alţii nu de mult făcute, parte spre a încămna nişte idei, pentru care nu am aflat cuvinte în limbă; parte în locul unor străine, ce nu apucase a se înrădăcina. Apoi publicul va avea drept a le primi, şi care nu vor suferi această probă, vor rămânea uitate, să vor întoarce în nimicimea dinainte" (Rus 1842: XVI). Creatorii de cuvinte sunt conştienţi de faptul că numai circulaţia ulterioară a cuvintelor poate decide efemeritatea sau perenitatea acestora, indiferent de principiile respectate pentru introducerea lor în limbă. Sursele cuvintelor noi sunt limba română, prin reutilizarea unor cuvinte ieşite din uz sau prin formarea de cuvinte noi şi limbile străine, prioritate având latina şi limbile romanice, însă evitându-se slavonismele; „După părerea mea ar fi doaă izvoare pentru înavuţirea limbii: î n s ă l i m b a r u m â n e a s c ă şi l i m b i l e s t r ă i n e. Din însă limba se poate înavuţi limba în doaă moduri: a) răînviind unele cuvinte, ce se află părăsite şi uitate în cărţile vechi; [...] b) Se poate însă înavuţi limba făcând cuvinte noaă din rădăcini rumâneşti: din primitive derivate, din substantive aieptive, din sâmple compuse ş. a., şi iară din contră. A arăta căile, care ar fi de urmat în aceasta, e lucru Gramaticii; noi dară vom aduce numai câteva esemple. [...] din nou, noutate" (Rus 1842: XVI−XIX). În general, împrumuturile sunt adaptate, dar există şi excepţii: „Unele totuşi le-am lăsat neaduse la formă rumânească; aşa: constituţie, răvoluţie, răligie; în care totuşi de să va zice i, dinainte de e pre urmă, lung, nu vor să fie în contra formelor rumâneşti" (Rus 1842: VIII-XIX).

Alfabetul chirilic constituie o dificultate în redarea anumitor sunete, de aceea, mai ales pentru scrierea unor nume proprii, autorul apelează la litere noi (pe lângă cele mai bine de 40 ale alfabetului chirilic), ö şi ü. „Să am iertare, că neîndestulindu-mă cu cele patruzăci şi mai bine litere chirileşti, am întrăbuinţat în mai multe nume proprii pre ö şi ü. Pricina e, că sunetul acestora se află la mai multe popoare din Europa; [...] Numele străine le-am scris cu litere chirileşti după cum se pronunţă; iară între () după cum se scriu. [...] Am scris mai încolo:

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

Macedonia, Cesaria, Germania, Geografie ş. a.; că mi se vede acest sunet a-l fi avut literile c şi g, şi la strămoşii nostri, înainte de e şi i, ae şi oe; că almintrălea cum am fi ţinut şi noi şi Italii acelea sunete?" (Rus 1842: XIX−XX).

În ciuda eforturilor de adaptare şi adecvare trebuie avut în vedere că în lectura unui text ştiinţific rămâne dificultatea intrinsecă a acestuia dată, printre altele de prezenţa termenilor de specialitate. „Poate fi încă, că unora dintre cetitori să vor vede multe, care le cuprinde această carte, cam întunecate. Acestora le aduc aminte, că înţelegerea unei ştiinţe pofteşte ceva pregătiri, o anumită treaptă de cultură ştiinţască, cunoaşterea terminilor, ş. a." (Rus 1842: XX−XXI). Textul este destinat unui public mediu cultivat, pentru ridicarea nivelului său ştiinţific. „Mi-au fost înainte ochilor plasa cetitorilor de mijloc, sau aceia, carii au trecut prin scoalele de Gimnasiu, şi acestia nădăjduesc că mă vor înţelege, sau ar trebui să mă înţeleagă" (Rus 1842: XXI). Spre a fi accesibil financiar, se renunţă la adăugarea unor hărţi, a căror lipsă se recomandă a fi suplinită prin utilizara unor atlase. Ştiinţa este pusă în slujba adevărului, verificat însă, în unele cazuri, numai parţial de autor şi transmis de acesta din surse de încredere, în alte cazuri. „A scrie în toate adevărul mi-am ţinut cea mai strânsă deregătorie, nice am cruţat oricâtă osteneală în cercarea lui. Despre mai multe lucruri totuşi am fost sâlit a da cunoştinţele, cum le-am căpătat, fără a putea sta bun pentru adevărul lor; că vin întâmplări, unde înştiinţările sunt cu prepus, sau contrare, unde nu ne stă alta în putere, fără a alege aceea, ce se pare mai aproape de adevăr. Geografia încă are locuri întunecate, şi unora le-au plăcut a vedea şi în acestea, unde umblând orbecând, nu au văzut fără năluci şi visuri" (Rus 1842: XXI−XXII). Deşi nu la începuturi absolute, geografia mai are multe lucruri de clarificat.

Geografia, ca orice ştiinţă, oferă satisfacţii intelectuale pe care nimic altceva nu le poate înlocui: „Apoi asecurez pre Mult preţuiţii Cetitori, că litărarea mea întrăprindere au purces din cele mai curate îndemnuri, prin carea de am sporit cât de puţin în luminarea poporului rumânesc; osteneala-mi este deplin răsplătită; almintrelea voiu rămânea numai cu desfătarea, carea o am sâmţit în lucrarei, şi cu dulcea acea mângăere, că am plinit cât am putut, şi cu cât am fost dătoriu" (Rus 1842: XXII).

Există preocupare pentru economie de spaţiu şi exactitate, termenii mai frecvenţi primind abrevieri specifice. De exemplu, punctele cardinale: *a. apus, sau apusul, r. răsărit, sau răsăritul, m.n. meazănoapte, m.z. meazăzi* sau alţi termeni ca *a lăţ. = a lăţimii* (**) *În Europa prin lăţimea geografică se înţelege tot lăţimea de meazănoapte, pre carea în Tom. a III. o vom osăbi, în lăţ. de m. n. şi de m. z.*) (Pop 1842: XXIV).

3. *Modernizarea terminologiei - definire şi metalimbaj*

Definirea geografiei în texte este mai complexă decât în dicţionare; diferenţa e dată, pe de o parte de explicaţia etimologică, pe de altă parte de încercarea de a încadra domeniul în sfera mai largă a cunoaşterii Universului, de a-i delimita supradomeniul şi de a-i prezenta subdomeniile: geografia matematică sau astronomică, geografia fizică şi geografia politică:

„Ştiinţa, carea mai în toate limbile europeneşti se numeşte cu numire înprumutată din limba grecească G e o g r a f i e sau G h e o g r a f i e, rumâneşte s-ar putea zice D e s c r i e r e a p ă m â n t u l u i; că ea ne învaţă a cunoaşte pământul sau ca trup ceresc, sau ca trup firesc, sau ca un loc, în care vieţueşte neamul omenesc.

Geografiea macar e ştiinţă de sine, se poate totuşi socoti ca o parte a C o s m o g r a f i e i, sau a D e s c r i e r i i l u m i i; ca şi pământul e numai o parte a aceştiea.

Geografiea în privinţa mătăriei se împarte în m a t e m a t i c ă sau a s t r o n o m i c ă, f i s i c ă sau f i r e a s c ă, şi p o l i t i c ă" (Rus 1842: 1).

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

Remarcăm oscilaţii atât în grafia termenilor (*geografie* sau *gheografie*), cât şi în exprimarea lor lexicală prin împrumut sau prin traducere, ceea ce duce la apariţia unor perechi de sinonime (*geografie − descrierea pământului, cosmofrafie − descrierea lumii, fisică − fireasc*ă). Alteori perechile de sinonime apar pur şi simplu datorită unor denumiri diferite (*matematică - astronomică*). Definiţia textuală, spre deosebire de definiţia lexicografică arată că pământul e doar o parte a geografiei, o parte din obiectul de studiu al acesteia.

Abordarea geografiei presupune cunoaşterea unor noţiuni de bază (cunoştinţe gătitoare) care cuprind, pe lângă supradomeniu şi subdomenii, relaţia geografiei cu alte ştiinţe sau domenii ştiinţifice. Vom vedea în continuare definirea celor trei subdomenii ale geografiei amintite mai sus şi interdisciplinaritatea lor, relaţia lor cu alte domenii.

Geografia matematică sau astronomică „vorbeşte despre tot pământul ca despre o stea întră stele; ca despre un *mădulariu* [subl. ns.] a sistemei *soreşti* [subl. ns]; ca despre un *trup* [subl. ns.] ceresc *rotund* [subl. ns.], la capete cam *apăsat* [subl. ns.], şi la mijloc *durducat* [subl. ns.] puţin, care se învârteşte *necurmat* [subl. ns.] precum pe după *osiea* [subl. ns.]sa, aşa în giurul soarelui" (Rus 1842: 1). Sublinierile în text ne permit să punem în evidenţă caracterul rudimentar al metalimbajului geografiei în prima parte a sec. al XIX-lea. Se remarcă lipsa împrumuturilor, acoperită prin cuvinte vechi folosite în limbaj specializat (*mădular*) sau cuvinte formate în limba română cu acelaşi scop (*soreşti*) sau apelul la calc şi/sau traducere (în celelalte cazuri).

Geografia matematică e o parte a matematicii aplicate şi se intersectează cu astronomia: „Geografiea matematică e o parte a matematicii aplecate, împrumută multe adevăruri din Astronomie, şi cuprinde tot pământul" (Rus 1842: 2).

Tot printr-o structură sintactică repetitivă şi enumerativă, diferită însă de cea utilizată în definirea geografiei matematice, este definită şi geografia fisică: „Geografiea fisică face cunoscută *scoarţa pământului* [subl.ns.], sau *părţile vârtoase* [subl. ns.] şi moi, ce se află în *partea lui din afară* [subl. ns.]; *meteoarele sau arătăturile din atmosferă* [subl. ns.]; *avuţiea* [subl. ns.] pământului în produpturi, şi pre om ca pre cel mai preţuit dintră *fiinţele* [subl. ns.] lui" (Rus 1848: 1-2). Deşi suficient de avansată la nivel conceptual, la nivel terminologic geografia are puţini termeni care vor rămâne în limbă (*scoarţa pământului*).

Interdisciplinaritatea geografiei fizice este foarte complexă. De fapt aceasta duce la o mulţime de sub-subdomenii, foarte interesantă: „Asemenea cea fisică, carea de se întinde numai la părţile vârtoase a lui, se zice G e i s t i c ă sau G h e i s t i c ă; de singur la ape, I d r o l o g i e sau G e o g r a f i e i d r o i s t i c ă; şi M e t e o r o l o g i c ă, C l i m a t o l o g i e sau A t m o s f e r o l o g i e de vorbeşte singur despre atmosferă şi arătăturile din ea. Mai încolo: I s t o r i e f i r e a s c ă geografică, sau G e o g r a f i e a p r o d u p t u r i l o r, de ne face cunoscute numai produpturile fireşti a pământului, şi iară G e o g r a f i e a n t r o- p o l o g i c ă sau E t n o g r a f i e, de cuprinde numai neamul omenesc peste tot, sau împărţit în popoare" (Rus 1842: 2).

Acelaşi lucru, existenţa unei terminologii rudimentare, se poate spune despre metalimbajul folosit în definirea geografiei politice: „Geografiea politică arată *faţa pământului* [subl. ns.], *împărţirea spre lăcuinţă* [subl. ns.] între mai multe *popoare* [subl. ns.], sau numără *staturile* [subl. ns.] cu părţile lor, în care lăcueşte *neamul omenesc* [subl. ns.]" (Rus 1842: 2). Când termenul este adecvat lexical, se observă caracterul învechit al adaptării morfologice a împrumutului (*staturile*).

În funcţie de segmentarea spaţială sau temporală a obiectului de studiu, geografia politică are mai multe (sus-)sub-subdomenii: „Geografiea politică se întinde sau la tot pământul, sau numai la o parte a acestuia. Cea dintâe se zice U n i v e r s a l ă, şi cealaltă s p e c i a l ă, carea iară, de cuprinde o parte mai mare a pământului, se numeşte H o r o g r a f i e,

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

şi T o p o g r a f i e de descrie ceva ţinut mai mic, o cetate, sau singur cetăţile, oraşele şi satele unei ţări sau provinţe. Mai încolo: G e o g r a f i e a, politică e supusă schimbărilor după mutările care le sufere neamul omenesc, şi se împarte în G e o g r a f i e a v r â s t e i v e c h i, d e m i j l o c şi n o a ă. [...] La acestea mai adaogem G e o g r a f i e a t i m p u l u i n o s t r u, [...]" (Rus 1842: 2−3).

Geografia politică beneficiază de ajutorul statisticii pentru a aduce rezultate mai interesante: „Cu Geografiea politică stă în legătură strânsă Statistica, sau ştiinţa, carea arată precum cea dinafară; [...] Mătăriea acestor doaă ştiinţe e mai mare parte tot aceea, şi se osăbesc mai mult în sistemă" (Rus 1842: 3).

Pentru a face diferenţa între diversele tipuri de geografie şi geografia, în general, se introduce termenul de *geografie curată*: „De cumva se vor depărta acestea toate, sau de se va cuprinde Geografiea numai cu descrierea pământului şi a apelor, se numeşte G e o g r a f i e c u r a t ă" (Rus 1842: 3).

4. *În loc de concluzii*

În studierea terminologiei geografice din perioada 1640-1780, Gh. Chivu remarcă prezenţa unei *terminologii general ştiinţifice* şi a unei *terminologii specifice* domeniului. Printre termenii general ştiinţifici sunt amintiţi *cap* 'capitol'; *hotărâre* 'definiţie', *ştiinţă*, numai ultimul păstrându-se în secolul următor.

Termenii specializaţi sunt denumiri ale domeniului sau ale subdomeniilor – îi numim ***meta-termeni*** sau denumiri ale obiectelor cercetate de domeniu – îi numim ***termeni propriu-zişi*** (v. Toma, manuscris). Gh. Chivu constată că împrumutul constituie principala sursă a terminologiei geografice, în general, pentru perioada studiată. Calcul apare destul de sporadic. Limbile principale sursă pentru împrumutul extern sunt neogreca (de exemplu: *arhipelag, promontoriu, atmosferă, climă; hartă, tropic*), latina (de exemplu, *ecrinocţiu*) şi limbile romanice (*orizont, topografie, zonă*), împrumutul din rusă (*topografie*, şi origine romanică) sau germană (magnet) fiind foarte rar folosit.

Putem vorbi de un ***împrumut extern*** (împrumutul propriu-zis) şi ***împrumutul intern*** – din limba comună. Termenii din limba comună apar în toate cele trei subdomenii ale geografiei şi mulţi se menţin în secolul al XIX-lea: geografia fizică, geografia politică şi geografia matematică. Termenii de provenienţă populară, „denumesc formele de relief, apele şi fenomenele meteorologice obişnuite la noi, fac parte din vocabularul curent în orice epocă" (Chivu 1980−1981: 115), de exemplu: *câmp, deal, munte, şes, ţărm, cale, apă, baltă, gârlă, izvor, mare, pârâu, ploiaie, vânt*. Alţii denumesc aşezări umane şi împărţirea administrativă a teritoriului (*oraş, scaun, stăpânire, ţinut, târg*) sau punctele cardinale (*miazăz, austru; miazănoapte, crivăţ; răsărit, apus*).

Concursul concomitent al mai multor surse diferite (împrumut intern, extern, calc) ale termenilor geografici din perioada 1640-1780 duce la formarea unor serii sinonimice, desfiinţate uneori odată cu trecerea timpului. De exemplu, *acrotirion – cap – clin de pământ – grină – pisc – promontoriu* (cf. Chivu 1980−1981: 116).

Din terminologia geografică a primei părţi a secolului al XIX-lea, dicţionarele monolingve par să înregistreze mai ales împrumuturile vechi, din greacă (*climă, meteorologie, planetu*) sau latină (*planiglobu, peninsulă*). În schimb, dicţionarele bilingve lasă cale deschisă împrumuturilor din limbilile romanice, în speţă, franceza (*aerosferă, meridian, istm, minut*). Calcurile şi traducerile de termeni geografici sunt slab reprezentate în dicţionare.

Metalimbajul e instabil, ceea ce face ca definiţii ale unor termeni aparţinând aceleiaşi familii lexicale să fie mult diferite. De exemplu, în timp ce *meridian* substantiv e definit ca: „(t. de gégr.) linie circulară care trece prin zenit şi nadir, şi prin polurile lumei, şi care împarte

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

globul pământesc în doă emisfere, cea orientală şi cea occidentală" (Poenar 1841); *meridian* adjectiv e definit astfel: „(t. de géogr.) *ligne méridienne* sau *numai méridienne*, linie meridiană [trad. ns.], linie trasă dela nord spre sud în planul meridianului, linie trasă din marginea cea mai meridională a unei ţări, până în marginea cea mai sententrională. − subst. linie care este secţia planului meridian cu alt plan orizontal, vertical sau povârnit" (Poenar 1841).

În partea a doua a secolului al XIX-lea remarcăm pătrunderea în definiţiile lexicografice a sintagmelor, altfel spus, a termenilor sintagmatici. De exemplu, sub cuvântul *pământ* sunt înregistraţi termeni ca: *diametrulu pamentului*, *superfacia pamentului*, *scortia pamentului* (LaMa 1876).

SURSE

Pop, G. Slugerul (trad.) 1852 *Elemente de geometrie*, Bucureşti, Tipografia Colegiului Naţional, p. 277 + 7. (translit. ns)

Rus, Ioan 1842 *Icoana Pământului sau carte de geografie*, Tom I, p. 347.

DICŢIONARE

Antonescu 1862 = Antonescu, G. M., 1862, *Dictionar Rumăn*, Buccuresci, Imprimeria Nationale a lui Stephan Rassidescu.

Costinescu 1870 = Costinescu, Ion, 1870, *Vocabularu romano-francesu*, Bucuresti.

LaMa1876 = Laurianu, A. T.; Massimu, J. C. şi colab. 1871−1876, *Dictionariulu limbei romane*, Bucuresci, Nova Tipographia a Laboratoriloru Romani.

PP 1862 = Protopopescu, P., V. Popescu, 1862, *Nou dictionaru portativu de toate dicerile radicale şi streine reintroduse şi introduse în limbă, coprindendu şi termeni şcientifici şi litterari*, vol. I, Bucuresci, Tipografia lui Toma Teodorescu.

Poenar 1841 = Poenar, P., 1840−1841, *Vocabular francezo-românesc*, Bucureşti, Tipografia Colegiului Sf. Sava.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2000, *Lexic comun, lexic specializat*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2001, *Lexic ştiinţific interdisciplinar*, Bucureşti, Editura Univesităţii din Bucureşti.

Căplescu, Dina, 1962, „Din istoria terminologiei geografice în limba română", *Omagiu Iordan*, p. 871−876.

Chivu, Gheorghe, 1980−1981, „Stilul celor mai vechi texte ştiinţifice româneşti. III − Stilul textelor geografice", *Limba română*, p. 113-122.

Losee, Robert M., 1995, „The Development and Migration of Concepts from Donor to Borrower Disciplines: Sublanguage Term Use in Hard & Soft Sciences", *Proceeding of the Fifth International Conference on Scientometrics and Informetrics*, Chicago, June 1995, 265−274.

Martin, A. 1992, „Théorie de la diffusion des innovations et implantation terminologique", *Terminologies nouvelles*, 7, p. 34−4 1.

Popa, Cornel, 1972, *Teoria definiţiei*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Rastier, François, 1995, „Le terme : entre ontologie et linguistique", *Banque des mots*, 7, p. 35−65.

Rey-Debove, Josette, 1978, *Le metalangage. Étude linguistique du discours sur le langage*, Paris, Le Robert.

Rovenţa-Frumuşani, Daniela, 1995, *Semiotica discursului ştiinţific*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Timotin, Tănăsescu, in *** 2000: *Terminometro. La terminologie en Roumanie et en République de Moldava*, Hors série No. 4, Union Latine.

Toma, Alice, 2006, 2008, *Lingvistică şi matematică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

BDD-V836 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)

Toma, Alice (manuscris), „Terminologia românească în sec. al XIX-lea şi al XX-lea. Matematică, geografie, fizică şi chimie", în Gh. Chivu (coord.), *Tratatul de istorie a limbii române*, Academia Română.
Ursu, N. A., Despina Ursu, 2004, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare, vol. I, Studiu linvistic şi de istorie culturală*, Iaşi, Editura Cronica.
Ursu, N. A., 1969, *Formarea terminologiilor ştiinţifice româneşti,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

The Rumanian Geographical Terminology in the 19th Century

The linguistic study brings a new image of the terminology, in general, and of the geographical terminology to the XIXe century, in particular. The approch proves that the relation between the and the concept is not necessarily a bi-univocal one. For example, the denomination of the field of geography seems not to reflect its true level of scientific development at the time. The corroboration of lexicographical information and textual information clarifies, among others, the combination between the conceptual contents and the terminological form in a field of knowledge. The definition allows the identification of the synonymic series which are a result of the existence of several sources of the terms (the internal and external loan; the linguistic copy). Key words: Terminology, linguistic terminology, lexical and discursive/

BDD-V836 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:19 UTC)